

Bir daha dərk etdim ki, heç bir təşəbbüs hədəf deyilməmiş, heç bir iş boş yerə görülmürmüş, heç nə əks-sədasız qalmırmış. Torpağa atılmış toxumlar cücərib baş qaldırdığı kimi beyinlərə səpilən fikirlər də zamanında yetişəcəkmiş.

"Biz ona görə yazmağa başladığı ki, narazıydıq". Bu sözü 60-cıların devizi saymaq olarmı?

Bu sözlər ispan yazıçısı Anna Mariya Matutenin bir yazısından. Həmin yazını mən dilimizə çevirib "Azərbaycan" jurnalında (1980, №2) çap etdirmişdim. Tərcüməyə kiçik bir ön söz də əlavə etmişdim: "Hələ faşist Franko quruluşunun son süqut dövründə yeni ispan ədəbiyyatının istedadlı gənc nümayəndələri öz etiraz səslərini qaldırmış və bütün dünyada şöhrət qazanmışdılar. Faşist quruluşunun boğucu mühtiri hər cür azad fikrə qənim kəsilə də, gənc ispan yazıçıları mənsub olduqları xalqın həyatı, problemləri, taleyi haqqında həqiqəti deməyə bu, ya digər dərəcədə nail oldular. A.M. Matute mənsub olduğu nəsin azad düşüncə, fikir sərbəstliyi, insan ləyaqəti uğrunda çətin mübarizəsindən, öz həmyaşlarının ağırlarından, əzablarından, ümid və arzularından söz açırdı".

Bu yazının dərəcənə düz 25 il sonra, dünya, zaman, ideologiya, siyasət, mədəni anlayışlar, əxlaq ülgürləri kökündən dəyişdiyi dövrdə "Azərbaycan" jurnalında (2005 №1) Zemfira Əsədullayevanın "Atalar və oğullar" yazısını oxudum. Bu yazıda bir parçanı burda gətirəmə sualınıza cavab verməmiş olaram. Z.Əsədullayeva yazır:

"Vaxtilə "Azərbaycan" jurnalında... Anna Mariya Matutenin maraqlı bir yazısı dərc olunmuşdu. Həmin məqaləni dilimizə çevirib, yazır haqqında qısa məlumatla bizə təqdim edən isə Anar idi. Məqalədə təsvir olunan mühtil elə o zaman bizə yaman tanıh gələcək və fikirləşəcəkdik ki, yaqın Anar bu məqaləni bizlərə boş yerə təqdim etməyib. Məqalədə təsvir olunan dövr süquta labüd kommunist rejimi dövrünün bir başqa özü deyildimi?... O zaman isə bunu ancaq beləcə dələyizi ilə söyləmək mümkün idi. Çünki azad düşüncə, fikir və əqidə sərbəstliyi Anarın təmsil etdiyi ədəbi nəslin də arzu və ümidlərini yaşadırdı. Anna Mariya Matute "Biz ona görə yazmağa başladığı ki, narazıydıq" - demişdi.

"Biz - o vaxtın gəncliyi ətrafımızda samsız riyakarlıq, saxtakarlıq, yalan, nədanlıq, cəhəlat, anlaşılmaqlıq mühtitində, hər azad düşüncənin boğulduğu bir şəraitdə yaşayırdıq, nəfəs alırdıq, daha doğrusu, nəfəs almağa çalışırıq". Anarın bu sözləri həmin o ispan yazısının fikirlərinin davamı kimi səsləndirdi".

Mənə elə gəlir ki, bu sözlər sizin sualınıza ən dolğun və dəqiq cavabdır. Birco onu əlavə etmək istəyirdim ki, bu sözlərlə tanış olan, dünyadan öfusu ki, vaxtız gətirmiş bir həssas qələm sahibinin müşahidəsindən çox müttəəssis oldum. Bir daha dərk etdim ki, heç bir təşəbbüs hədəf deyilməmiş, heç bir iş boş yerə görülmürmüş, heç nə əks-sədasız qalmırmış. Torpağa atılmış toxumlar cücərib baş qaldırdığı kimi beyinlərə səpilən fikirlər də zamanında yetişəcəkmiş.

bir iş boş yerə görülmürmüş, heç nə əks-sədasız qalmırmış. Torpağa atılmış toxumlar cücərib baş qaldırdığı kimi beyinlərə səpilən fikirlər də zamanında yetişəcəkmiş. Sovet qılıncının dalı da qabağı da kəson illərdə oxuculara çatdırılmış bu yazı - qoy lap bir, ya iki nəfər düşünən insanın olsun - yadında qalıb, düşündürüb, noticələr çıxarmağa vadar edib, deməli ismarışlar ünvanı çatıb. Bu mənim üçün çox vacibdir. Bəzən səsini söhrədə çşidilməyəcəyi haqqında bədbin fikirlərə qarşılanda bunu və bu kimi şeyləri xatırlayıb təsəlli tapırsan. O ki, qaldı deyə məsələsinə, böyük və önəmli bir nəslin fəaliyyətini yalnız narazılığa bağlamaq bu nəslin etdiklərini müəyyən çərçivə içərisinə salmaq olardı. Əlbəttə, rejimə, hamıdan, mühtidən narazılığımız vardı, amma bununla bərabər ümidlərimiz, sevinclərimiz, yaşamaq, yaratmaq, sevmək çətiyacımız da güclüydü. Axı cavan iddik. Bir dəfə hardasa yazmışdım ki, altmışıncıların nəslinin özəl cəhəti o idi ki, biz gənclik illərimizdə gənc idik və bu söz oyunu deyil. Axı pasportda doğum ili cəhətdən cavan olub rüban erkən qocalmış, heydət düşmüş, hər şeydən bezmiş, bikişmiş, hamıdan, həyatın özündən belə küsmüş, incimmiş, ömürlərində heç vado gənc olmamış adamlar da var.

60-cı illər nəslinin Cəlif Məmmədquluzadəni ədəbi varisi saydığınızı dəfələrlə vurğulamırsınız. Bu varislik estetik varislikdirmi?

Mirzə Cəlif estetikası - yəni adı, sırası insanlardan, onların gündəlik qayğılarından, basit görünən ciddi, ağırlı problemlərindən, sıravı hədəflərdən, sado, anlaşlıq, hər kəse aydın olan danışıq dilində yazmaq meyarları əlbəttə, biza yaxın və doğmadı. Amma 60-cı illər nəslinin nəsrində də, dramaturgiyasında da Mirzə Cəlif estetikasına sığınmayan cəhətlər - lirizm, psixologizm, romantika, mifologiyaya, əfsanə meyl çarları da var. Mirzə Cəlif Məmmədquluzadədən şəxson mənim aldığım ən böyük və

Mən ədəbiyyatda ən intim səhnələrin təsviri əleyhinə deyiləm, bu təsvirlərdə bayağılığın əleyhinəyəm. Təbii ki, ədəbiyyatda zoofiliya, nekrofiyoia və bu kimi iyrencliklərin gətirilməsinə qarşıyam.

vacib dər - estetik keyfiyyətlərdən daha çox və daha qabarıq vətəndaşlıq qayosi, öz xalqına ayıq gözle baxa bilmək cəsarəti, yalancq patriotizmdən, popülizmdən, saxta pəssəndən uzaq olan haqiqi sevgi dərsləridir. Xalqı dəbdəbəli, təmtəraqlı sözlərlə tumaralamaq yox, onun dərslərini ürək ağırsıyla yallamaqdır - Mirzə Cəlif məktəbinin bizdə bəy rətdikləri.

- Bas "60-cıllar" arasında yarırdıcılıq stixiyati baxımından sizə ən doğma yazığı kimdir?

Anar:

Uzun ömür sürmək - tarixin şahidi olmaqdır

- Borxes ədəbiyyatda varisliyin əhəmiyyətini vurğulamaq üçün deyir ki, Homerin də Homeri var. Bas Anarın Anarları kimdir? - "Kitabi-Dədəm Qorqud".

Bizim nəsilədən mənə yaxın və doğma olan yazıçılar haqqında vaxtilə "Nəsrin fəzası" adlı əsəmdə ətrafı yazmışam. Amma "ən" sözünü işlədirisənizə, mənə ən doğma yazıçı kimi ilk növbədə mərhum Yusif Səmədoğlunun adı çəkdirim.

60-cı illərdən əvvəl və sonra ədəbiyyatda nələr dəyişdi? - Hər şey. Mövzular, məzmunlar, qəhrəmanlar, dil, üslub özəllikləri, ideyalar, problemlər, dünyaduyumu və dünyagörüşü. Bunun məhz belə olduğuna əmin olmaq üçün əvvəlki dövrlərin, xüsusilə də otuzuncu, qırxıncı, əllinci illərin ən məşhur nəsr örnəklərini (ayrı-ayrı istisna olmaq şərti) və altmışıncı illərdə yaranmış ən mühüm əsərləri ard-arda mühtilə etmək yətlərdir.

- Sizin nəslə Azərbaycan modernistləri adlandırmaq olarmı?

"Modern" sözü hərfi mənada müasirlik, çağdaşlıq deməkdir, bu monada əlbəttə, bizim nəsil öz çapında yazırlardır. Modernizm sözünün bədiə estetik anlamına gəldikdə isə mən ümmiyyətlə, ədəbiyyatı çşidli "üzmlərle" damğalamıq əleyhinəyəm. İlah da Qərb

ədəbi cərəyanlarının mexaniki olaraq bizim ədəbiyyata tətbiq etməyi düzgün saymıram. Hər ədəbiyyatın öz inkişaf mərhələləri, öz spesifik cəhətləri var və dünün (bəzən də hətta srağaları) ya bu gün Qərbdə dəbdə olan hər hansı bir cərəyanın Azərbaycanda anoloqunu axtarmaq zənnimcə səmərəli iş deyil.

- Borxes ədəbiyyatda varisliyin əhəmiyyətini vurğulamaq üçün deyir ki, Homerin də Homeri var. Bas Anarın Anarları kimdir?

- Əvvəla, əsəstika da ədəbiyyatın bir janrıdır və təbii ki, əsəstik də yazıçıdır. İkincisi, bu mühtiyası oxucunun bədiə zövqü, ədəbi marağı və dərk etmək səviyyəsinəndən asılıdır. Əsəsdə birbaşa, mühtiyatı deyilənlər oxucuya təz çatarsa, roman, povest ya həkəyinin alt qatlarına ənə bilmək daha çətindir, daha böyük dərəcə tələb edir. Elə oxucular da var ki, arsa-arsı atmacalar verədiyin sort və kəskin cavablarını ən güclü yazıların sayır.

- Siz zamanında yetəri qədər

- "Kitabi-Dədəm Qorqud".

- Hər oxucu bir əsrinizi sevir. Əksəri də "Dantenin yubileyi"ni. Bas siz necə? Ən yaxşı kitabınız hansıdır?

- Düz deyil. Bir yox, bir çox əsərlərim sevon oxucular saysız-həsəbsizdir. Əksəriyyətin məhz "Dantenin yubileyi"ni səməsi fikri də dəqiq deyil. O ki, qaldı mənim hansını səvməyimə, əsərləri yazıçıların bəlalardır. Şəblon söz olsa da, bələdir, kim deyir bələ ki, bu balamı o birilərindən çox istəyirəm.

- Sizi realist yazıçı adlandırmaq olarmı? Ümmiyyətlə, özünü biz həss ədəbi cərəyanına moxsus sayırırsınız?

- Yazılarında az-çox tanışınımsa, təsdiq edə bilirsiz ki, mənim sifir realist üslubda qələmə alınmış əsərlərimlə yanaşı fantastik, satirik, qrotesk, folklor, utopik və antiutopik, məmur və s. üslublarda yazdıqlarım da var. Bunların hamısını eyni bir cərəyanı ad etmək vəcibdirsə, bu yaqın "anarizm" cərəyanı adlanabilir.

- Bəzilləri deyir ki, əsəstik Anar yazdığı Anardan güclüdüür, bu barədə slizin fikriniz maraqlı olardı.

çılpaq səhnələr yazmırsınız. Amma sanki ədəbiyyatda açıq-saçıqlığa qarşıyınız.

- Bilirsiniz siz vaxtilə "çılpaq səhnələr" deyəndə hansı "vaxtilə yazdıqlarımı" nəzərdə tutursunuz. Bu yanaşma bucağından ən son vaxtda yazdığım "Göz muncuğu" povestimdəki bəzi səhnələri də "yeterincə çılpaq" saymaq olarmı? Mən ədəbiyyatda ən intim səhnələrin təsviri əleyhinə deyiləm, bu təsvirlərdə bayağılığın əleyhinəyəm. Təbii ki, ədəbiyyatda zoofiliya, nekrofiyoia və bu kimi iyrencliklərin gətirilməsinə qarşıyam.

- Oxucu bəzi yazıçıları ömrünün bir hissəsində sevir, sonra isə bu sevgi yerini başqaqlarına verir. Xəyanət etmədiyiniz uşaqlıq yazıcılarınız varmı? Siz bir zamanlar Heminqveynin həyrəndiniz...

- Hec kəsə xəyanət etmədiyim kimi sevdikim yazıçıların da heç birinə heç vaxt xəyanət etməmişəm. Amma təbii ki, uşaqlıqda, tatalım Cırdan nəğiləndən, ya Baron Münhauzenin sərgüzəştlərindən zövq aldığım kimi ahişliq çağlarında onlara vələh olmaq mümkün deyil. Bu xəyanət deyil, insanın yaşa dolması kimi təbii haldır. Gənclik yaşına

çatanda deyə bilərikmi ki, uşaqlığımızda xəyanət etdik, yaxud yaşlı çağımızda gəncliyimizdən üz döndərdik? Əlbəttə, yox. Gəncliyimdə haqqında esse yazdığım Heminqueyi o illərdə bəyəndiyim kimi, indi də bəyənirəm, dəyərini bilirəm, amma onu da bilirəm ki, dünyada ondan böyük yazıçılar var.

- Sizi daha çox fransız ədəbiyyatının pərəstişkarı kimi tanıyırlar, bu qiymətdə bir mübaliğə, ya da təhrif varmı?

- Görəsən hansı adını çəkmədiniz anonimlə nəyin əsasında və nədən nəticə çıxararaq bu qənaətə gəliblər? Təbii ki, Rablenin, Molyerin, Balzakin, Stendalin, Floberin, Marsel Prustun adlarıyla parlayan fransız ədəbiyyatını sevirem, amma Puşkinin, Lermontovun, Qoqolun, L.Tolstoyun, Dostoyevskinin, Çexovun, Buninin, Mayakovskinin, Pasternakın, Bulqakovun, Zoşşenkonun əsərlərilə zəngin olan rus ədəbiyyatını orijinalda oxuyaraq, daha yaxından tanıyıram və təbii ki, fransız ədəbiyyatından az sevmirəm. Yaxud dünyaya Şekspiri bəxş etmiş ingilis ədəbiyyatını, Dantenini yetişdirmiş italyan ədəbiyyatını, Tomas Mann və Frans Kafkanın yazdıqları almandilli ədəbiyyatı sevməmək olarmı? Mövlanə, Yunis İmrə, Qaracaoğlan, Nazim Hikmət, Aşıq Veysəlin mənsub olduqları türk ədəbiyyatı isə mənə Azərbaycan ədəbiyyatı qədər doğma və əzizdir.

- Xahiş edirəm ki, bu yazıçıları bir sözlə ifadə edəsiniz, Tolstoy, Dostoyevski, Hüqo, Folkner, Kamyu və Orxan Pamuk.

- Axı bunlar müxtəlif çəkili yazıçılardır... Həm də Tolstoy və Dostoyevski kimi nəhəngləri bir sözlə, bir cümləylə, bir absazla, ya hətta bir iri məqaləylə ifadə etmək mümkündürmü? Amma maddam ki, soruşursunuz, sualınızı cavabsız qoymaq istəmirəm: Tolstoy - genişlik, Dostoyevski - dərinlik (bu, əlbəttə, o demək deyil ki, Tolstoy dərin deyil, yaxud Dostoyevski geniş deyil), Hüqo - daha çox gənclik dövrünün romantikası, Folkner - sadə şeylərin qəliz ifadəsi, Kamyu qəliz şeylərin sadə ifadəsi, Orxan Pamuk isə Nobel mükafatı laureatıdır.

- Kafkaya münasibətiniz çox maraqlıdır...

- Mənimçün də dünyaya Kafka baxışı maraqlıdır. Dünyanın adiliklərinə qeyri-adi gözlə baxa bilmək bacarığı, hamımızın yaşadığımız və gördüyümüz aləmdə heç birimizin görmədiyimiz aləmi açmaq məharəti. Bu yazıçı dünyaduyumu etibarilə mənə çox məhrəmdir və mənə elə gəlir ki, onun təlaş və vahimələrini anlaya bilirəm.

- Anar gənc yazıçıları dünya ədəbiyyatından bir neçə, tutaq ki, on ki-tablıq bir siyahı verə bilərmı?

- Belə bir əməl iddialı görünə bilər. Bəzi cavan yazıçılar elə hesab edir ki dünya ədəbiyyatında hər şeydən xəbərdardırlar və mənim kimi yaşlıların heç bir məsləhətinə ehtiyacları yoxdur. Amma əgər bir, ya iki nəfər gənc yazıçı üçün tövsiyə faydalı olarsa, onlara dünya ədəbiyyatının təməl əsərlərindən başlamağı məsləhət görərdim. Əlbəttə, ilk növbədə öz ədəbiyyatımızı "Kitabi-Dədəm Qorqud"dan bu günə qədər döndə-dönə diqqətlə oxumağı vacib bilirəm. Dünya ədəbiyyatından isə - madam ki, on deyirsiniz, on olsun - Homer, Firdovsi, Dante, Şekspir, Servantes, Puşkin, Balzak, Tolstoy, Dostoyevski, Çexov... Bunların əsas əsərlərini oxuyandan sonra XX və XXI əsr ədəbiyyatını da, bu gün dəbdə olub sabah unudulacaq yazıçıları da daha ayıq gözlə qavraya biləcəklər. Ədəbi ev tikmək istəyirsinizsə, damdan başlamamalısınız, əvvəlcə təməl, özül qoyulmalıdır ki, bina onun üzərində möhkəm ucala bilsin.

- Roman yazmamışdan qabaq araşdırmalar aparırsınızmi? Ümumiyyətlə, yazmağa necə hazırlanırsınız?

- Hər hansı əsərə başlamazdan öncə müəyyən hazırlıq işləri görürəm. Bəzən bu hazırlıq prosesi yazı prosesinin özündən döndə-dönə uzun olur. Məsələn, "Kərim kimi" sənədli romanımı yazmamışdan əvvəl illərlə araşdırmalar aparmışam. Nazim Hikmətin bütün yazılarından başqa onun haqqında Türkiyədə, Rusiyada, Azərbaycanda, Avropa ölkələrində (sonuncuları tərcümədə) yazılanların 90 faizilə tanış olmuşam. Sırf belletristik əsər isə ayrı hazırlıq tələb edir - uzun illərin müşahidələri, təəssüratları, xatirələri və bütün bunların yaradıcılıq süzgecindən keçməsi, fantaziyaya, təxəyyülə zəmin yaratması...

- Yazı prosesi zamanı maraqlı vərdişləriniz varmı?

- Bir dəfə yazmışdım ki, üç şey çətin-dir - səhər yuxudan durmaq, soyuq dənizdə suya girmək və yazıya başlamaq. Yazıya başlayanda başlamamaq üçün yüz bəhanə axtarıram, amma elə ki, başladım gün ərzində on -on iki saat yerimdən durmadan işləyə bilərəm. Bu, əlbəttə, yay aylarına, yəni idarə işlərindən azad olduğum məzuniyyət vaxtına aiddir.

- Bilgisayara alışa bilərsiniz?

- Bilgisayar olmasaydı, son illər heç nə yazı bilməzdim. Əlifba dəyişəndən sonra yeni kirdən latına keçdiyimizdə əllə bir cümlə belə yazanda hərfləri qarışdırırdım. Bu cəhətdən dadıma bilgisayar çatır. Klaviaturada köhnə əlifbaya yazıram ekranda yeni latın əlifbasıyla çıxır.

- Yazmaqdan qabaq qeydlər aparırsınızmi?

- Əlbəttə. Özü də illərlə. Tək indi yazacağım əsər haqqında deyil, ümumiyyətlə, ağıma gələn, müşahidə etdiyim, eşitdiyim, bildiyim bir çox şeyləri qeyd edirəm. "Gecə düşüncələri" də məhz bax belə qeydlərim, fikirlərim əsasında yarandı. Sual verməyənsiz də, bir məsələni deyim: Uzun ömür sürmək - tarixin şahidi olmaqdır. Uzun yaşamağın - mən isə uzun bir ömür yaşamışam - bəlkə də ən böyük özəlliği odur ki, doğrudan da tarixin gedişatını izləyə bilərsiniz. Tarixin, zamanın, insanların, anlayışların necə dəyişdiyini, başqalaşdığını özün öz gözlərinlə müşahidə edərsən.

- Əsərlərinizin ilk oxucusu kim olur? Oxucuların bildirdiyi iradlara qaydırırsınızmi?

- Uzun illər boyu ilk oxucularım yaxın dostlarım və ailə üzvlərim olub. Amma təəssüf ki, dostlarımdan çoxu artıq yoxdur. Bir dəfə dediyim kimi bir qismindən ölüm ayırdı məni, bir qismindən həyat. Zövqünə inandığım, yaradıcılığıma yaxşı bələd olanların rəyi mənimçün çox önəmlidir. Yeni yazımla bəzən iş prosesində belə onları tanış edəndə tərif istəmirəm, təhlil, təklik, hətta irad gözləyirəm, çünki deyəcəklərinin səmimi və obyektiv olacağına inanıram. Mübaliğəli təriflərin, illah da təmənnalı mədhiyyələrin, bəlağətli tostları andıran məqalələrin hətta istedadlı yazıçı üçün necə böyük təhlükə olduğunu çox misallarda müşahidə etmişəm. Ağıma batan tənqidləri həmişə münnətdarlıqla qəbul edirəm.

- Hansı yaradıcılıq planlarınız var?

- Çoxdur, çoxdan da çoxdur. Təki tale onları həyata keçirməyə imkan versin. Rəhmətlik anam demişkən "niyyət olmasın, qismət olsun".

10 noyabr 2016

Kulis.Az